

פרק חמשי — 'היו בודקין'

דף מ

'היו בודקין את העדים... כל המרבה בבדיקות הרי זה משובח... ואחר כך מכניסים את השני ובודקים אותו. אם נמצאו דבריהם מכוונין, פותחין בזכות...' — כתב הריב"ש (בתשובה רלד), לפי מה שנהגו עתה כשדנים דיני נפשות [לצורך השעה, שב"ד מכין ועונשין שלא מן הדין], לקבל את הודאת פי הנאשם, לבירור יתר, נראה שראוי לשמוע דבריו לפני קבלת העדים, כדי שיוכלו לחקור את העדים על פרטי דברי הנאשם — שהרי שנינו (באבות א, ט) הוי מרבה לחקור את העדים, וכל המרבה בחקירתם הרי זה משובח.

ועוד כתב (בסי' רלה), שהרשות ביד בית דין לקבל הודאת פי הנאשם לפני שמיעת בא-כחו הטוען עבורו — כדי שלא ילמדהו טענות שקריות ושיצא הדין לאמיתו.

'אחד אומר בשתי שעות ואחד אומר בשלש שעות — עדותן קיימת' — ובזמננו שידיעת השעות על פי השעון, ולא לפי מצב השמש ברקיע — אפילו אחד אומר בשתי שעות ואחד אומר בשלש — עדותם בטלה (תפארת ישראל).

צ"ע בזמנם כיצד חקרו השעה בלילה. ומצד הסברא נראה לכאורה שלא יצטרכו לומר שעות אלא תחילת הלילה, המשכו או סופו, והכל לפי הערכה.

'אמר אחד מן התלמידים יש לי ללמד עליו זכות — מעלין אותו... ולא היה יורד משם כל היום כולו. אם יש ממש בדבריו שומעין לו. ואפילו הוא אומר יש לי ללמד על עצמי זכות — שומעין לו ובלבד שיש ממש בדבריו' — כתב הרש"ש לדייק שהתלמיד שעלה ולימד זכות, נמנה עמהם במנין, ואולם בעל הדין עצמו שמלמד זכות, אף על פי ששומעים אותו — אינו נמנה. [ומה שכתב הרמב"ם (סנהדרין י, ח) שעולה למנין — כתב הרש"ש שטעות סופר היא, וקאי על אחד מן התלמידים ולא על הנאשם עצמו. וכבר תמהו על הרמב"ם בזאת — ע' יד רמה; לחם משנה שם].

'ע"ב 'עבודה זרה להנך לא דמיא — שכן בסייף' — רש"י ותוס' הקשו, הלא פרשת עדים זוממים מדברת אף כשהעידו על שאר מיתות.

ויש לפרש כוונת הגמרא, שנאמר שאין דין דרישה וחקירה אלא במיתת סייף הקלה ולא בחמורה, ואכן גם בעדים זוממין יאה הדין כן, שאם באו לחייב אדם סייף [ואז היו נצרכים לדרישה וחקירה בדינו כדי להרגו] — יצרכו גם הם דרישה וחקירה. ואם באו לחייב מיתה חמורה, שהיה דינו ליהרג ללא דרישה וחקירה, אף הם לא יצטרכו דו"ח — כאשר זממו לעשות כן יעשה להם (תדושי הגר"ר בענגיס ח"א מו).

'ואתו נחנקין בקל וחומר מנסקלין...' — כלומר, אם בעבירת סקילה החמורה, הצריכה תורה דרישה וחקירה, קל וחומר בעבירה הקלה הימנה, שטעונה דו"ח. אבל אין מסתבר לומר להפך, שככל שאתה בא להענישו בעונש חמור, דרוש וחקור יותר [תדע דאמרינן הכי, מדמצרכינן הקש לדיני ממונות ואין אומרים קל וחומר לממון הקל שטעון דרישה וחקירה] — שכיון שכולם למיתה הולכים, אין זו סברה להצריך דרישה וחקירה לסקילה ולא להצריך לחנק, שהרי בעצם הצרכת דו"ח אתה מקל עליו, שבלאו הכי לא ייהרג כלל, וכיצד יתכן שבעבירה החמורה לא ייהרג ללא דו"ח ובעבירה הקלה ייהרג. [וזה רמז רש"י בלשונו הזהב בד"ה ואתו 'ובלא הכי לא מיקטיל'].

'אמר להם ר' יוסי לחכמים: לדבריכם, מי שבא ואמר 'אמש הרגו' — אומר לו באיזו שבוע באיזה שנה? אף על גב דלא צריך, רמינן עליה, כדברי שמעון בן אלעזר. ור' יוסי — אמש הרגו שכיח ברוב עדיות... — דעת הרז"ה שאותן שבע חקירות ששנינו, אין אנו מצריכים אלא לפני שהעידו, אבל אם כבר העידו עדותם ונקבו זמן מסוים, כגון 'בשבת שעברה' — שוב אין צורך לחקור על השנה והחדש, שהרי כבר העידו ואמרו את הזמן המסוים.

וכתב הר"ן: אף כי סברת הדבר מוכרעת, מפשט הגמרא אין נראה כן.

ולשיטת הרז"ה מתפרשת הסוגיא כך: שאל ר' יוסי לחכמים, לדבריכם כיון ששכיח הדבר שהעדים אומרים 'אמש הרגו' — א"כ יעידו עדותם תיכף ואין צורך בחקירת 'באיזה שבוע... כלל? ועל כך השיבו חכמים שמצריכים לחקור כדי להטריחם וליגעם. אך זה שייך רק לפני שהעידו, כדי לאיים ולהקשות עליהם, אבל אם כבר העידו העדות מעצמם, שכבר אין שייך לאיים עליהם בדרך זו ליגעם, אכן אין צורך בחקירות הללו של שבוע שנה וחדש (ערוך לנר).

בדרך דומה פרש בחזון איש (לקוטים חו"מ כב, לדף לב): שיטת בעל המאור שאע"פ שלכתחילה מצוה לחקור את העדים בשבע חקירות, ולפתוח בשבוע ואח"כ בשנה, בחדש וכו' — אם הקדימו העדים ואמרו את הזמן המסוים כגון 'אמש', שוב אין צורך לחקור בשבע חקירות. ושאלת ר' יוסי היתה מדוע לא נעשה כן לכתחילה, שיאמרו הזמן המדויק. ועל זה תרצו משום דרשב"א, לכך פותחים תחילה 'באיזה שבוע... ואולם אם אכן אמר 'אמש', שוב אין פותחים לו 'באיזה שבוע'.

אבל דעת הר"ן על פי פשוטת הסוגיא, שאף לאחר שאמר 'אמש', אומרים לו 'באיזה שבוע...'

אכן נראה — הוסיף בחזון"א — כי הכל מודים שאין צריך שהעדים ידעו מעצמם את חשבון השבוע והשנה, רק כיון שיודעים את היום בדיוק, יוכלו להיזכר בשאר החשבונות, אלא שלמצוה [כר' שמעון בן אלעזר], צריך שהעדים יגידו בפירוש את שבע החקירות (לדעת הר"ן). ולהרז"ה אף בזה אין צורך, שאם כבר אמרו זמן מסוים, אין חוקרים אותם עוד, וגם אם חקרו ואמרו אין אנו יודעים — עדותן קיימת).

וכשיטת הרז"ה נקט המנחת-חינוך (תסג) לעיקר. ואולם מבואר בדבריו שהבין בדעת הרז"ה שב"ד שואלים אותם 'באיזה שבוע... גם אם אמרו כבר 'אמש הרגו', וזאת כדי לייגעם, אלא שאם העדים אינם יודעים, לית לן בה. ובוה מתיישבת הסוגיא לשיטה זו. אבל בקצות החשן (ל סק"ב. שהביא במנ"ח שם) מבואר שהבין [כדעת הערו"ג והחזו"א הנ"ל] שלשיטת הרז"ה אין צורך כלל בשאלות אם כבר אמרו 'אמש הרגו'.

ואף לדעת חכמים, בדיני ממונות [מדאוריתא. ובקנסות אף מדרבנן], כשאמרו 'אמש' או 'שבוע שעבר' וכדומה — אין צריך שבע חקירות כלל, שכבר אמרו הזמן ואפשר להזימם, ואין שייך שם טעם דרשב"א להטריף דעתם, שדוקא בנפשות עושים כן משום 'הצילו העדה'. ונראה מסברא שהוא הדין בשאר דברים שצריך דרישה וחקירה כגון בדיני אישות, אם אמרו 'אמש' שוב אין צריך לפרש באיזה שבוע... ואולם בקצות החשן (ל סק"ב) מבואר שמחלוקת הרז"ה והר"ן שייכת גם בשאר הלכות. וע"ע שו"ת אגרות משה חו"מ ח"א ט.

ואפילו בדיני נפשות, כתבו האחרונים (מנחת חינוך תסג; זכר יצחק יב, יג; חזון איש) שבאמרו 'אמש הרגו', אע"פ שצריך דרישה וחקירה משום דר' שמעון בן אלעזר, זהו רק למצוה ואינו לעיכוב, שהרי להלן פרשו הטעם שבחקירות [שלא כבדיקות] אם אמרו 'איני יודע' עדותן בטלה — משום 'עדות שאי אתה יכול להזימה', ואם כן כשצינינו זמן מסוים, שוב אפשר להזימם ואין כאן פסול בעדות, אלא שמכל מקום מצוה לחקור שבע חקירות לעולם.

ולכן בזמן הזה — כתב במנ"ח שם — אפילו בעדויות שצריכים בהן דרישה וחקירה (ע' אה"ע יא, ד), אין צריך לשאלם באיזה שמיטה או באיזה שנה בשמיטה, שהרי ב"ד עצמם וכל שאר העם אינם יודעים מתי

יובל, ואין טעם לשאלה זו, והרי עיקר מטרתה כדי להסיעם ולטרדם, אך אינו לעיכובא. ולכן די כשצינו העדים את השנה למנין שאנו מונים.
 עוד בעניני דרישה וחקירה הנוגעים לסוגיא — ע' בבית הלוי ח"ג ו.

'נכרי הרג? ישראל הרג?' — בשו"ת הרשב"א (ח"ג שעה ונכפל בח"ו קצב) כתב להסתפק במקום שרובם ישראל, האם יש לילך אחר הרוב, לתלות שהנרצח ישראל הוא, כפי הכלל הקיים בשאר דיני התורה — 'כל דפריש מרובא פריש', או שמא בדיני נפשות הלא אפילו אומדנא ברורה, כל שלא ראו העדים את המעשה ממש — אינו נהרג (כדלעיל לז:), שוהצילו העדה כתיב.

והכריע (עפ"י הירושלמי כאן ובבלי כתובות ספ"ק) שיש לילך אחר הרוב, [ואפילו ברובא דאיתא קמן, כל שאינו בגדר 'קבוע' במקומו].

ובספר כנסת הגדולה (על הרמב"ם הל' סנהדרין יב) הביא מהרב המאירי שאין הלכה כדברי הירושלמי בדבר זה.

ובחדושי ר' מאיר שמחה מדווינסק האריך בענין וצייד שכל שאין אנו יודעים אם הרג ישראל או נכרי, אין לילך אחר הרוב, לפי שיש מיעוט נכרים הקבועים במקומם, ויש לנו ספק שמא בא מהם. וכוונת הירושלמי פרש בענין אחר. ע"ש.

לשיטת הרשב"א, יש ליישב את לשון רש"י במשנה (בד"ה מכירים), שמשמע שאם העדים אינם יודעים אם ההרוג ישראל או נכרי — אין עדותם בטלה. וכבר תמה הרש"ש כיצד יתכן הדבר? וי"ל שמדובר בדאיכא רוב ישראל, ואעפ"כ לכתחילה צריך בדיקה, שלא יוכחו אהרדי, אך ב'איני יודע' אין העדות בטלה. [דרכים נוספות ביישוב דברי רש"י — ע' ביד דוד, חמרא וחיי ועוד. ובחזו"א (לקוטים חו"מ כב, לדף לב) כתב שצריך לדחות דברי רש"י שמתייחסים על שאר בדיקות ולא על אותן שהוזכרו במשנה].

וכבר נחלקו הראשונים אם שאלת 'מכירים אתם אותו' נחשבת כעיקרה של העדות או לא. ואולם י"ל שלכל הדעות אם יש שנים שמכירים, אע"פ שאין כולם מכירים — לא בטלה עדות כולם, שזה שייך רק בשבע החקירות משום הזמה. כן כתב בספר ממזרח נועם.

'המית בתוך כדי דיבור' — ע' בספר אילת השחר (שבועות לד.). שהוכיח מכמה ראשונים שאין צריך תוך כדי דיבור של ההריגה עצמה, אלא סמוך לרדיפתו תכ"ד. [ואף התוס' שם שפרשו באופן אחר — אין ראייה שחולקים, כי יתכן שסוברים שכיון שלא ראה הרציחה, שמא הפסיק בחורבה את רדיפתו].

עוד דברים בענין זה, מבחינת כחות הנפש של האדם, מצינו בספר שעורי דעת (לרבי יוסף יהודה ליב בלוך זצ"ל. ח"ב 'העלם וחכירה' עמ' כד):

'... כי הלא הכל מודים שלא די בזה שידע את האסור, כי הלכה פסוקה היא שאינו חייב אלא אם כן עבר בתוך כדי דבור של התראה, אף על פי שבודאי לא שכח את ההלכה כעבור הזמן של אמירת שלש מלים, והיינו משום שאינה דומה מדת הידיעה בתוך כדי דבור של התראה לידיעתו אחרי עבור זמן אמירת שלש מלים, כי כל ידיעות האדם הן כשלהבת קשורה בגחלת (כמבואר בהקדמה של רמח"ל לספר 'עץ חיים'), שצריכים בכל עת להלהיבה, וכל זמן שאינם מעוררים אותה — מעמיא עמיא ואזלא, וברגע קטן כבר נחלשה הידיעה מבהירותה ומתעלמת ממנו באיזה מדה, ואין זה עוד מזיד גמור, כי מדרגות לאין שיעור ישנן משוגג גמור עד מזיד גמור. וחכמינו ז"ל העמיקו בכללי התורה ומדרו כחות נפשו של האדם ומצאו, כי המזיד שאותו הענישה התורה, צריך להיות במדה כזו, שתהיה הידיעה ברורה

אצלו כל כך, עד שבתוך כדי דבור של התראה יעשה את המעשה, ואם עבר זמן מעט יותר מאמירת שלש מלים, אפילו אם רק בחלק אחד ממאה משיעור אמירת מלה אחת — הרי כבר נחלשה הידיעה אצלו מאותה מדת המזיד, שבעדה חייבה תורה מיתה או מלקות...'.
(ובזה באר ענין התראה בחבר, ועוד ענינים נוספים. וזו דרכו ושיטתו בהרבה מקומות בספרו זה, להוציא מן ההלכות שבתורה, לימודים במעמקי כחות הנפש של האדם. וע"ע במובא לעיל ח אודות התראה בתוך כדי דיבור).

'יומת המת — עד שיתיר עצמו למיתה' — ובמלקות — נראה שיש ללמוד ב'קל וחומר' ממיתה החמורה, שצריך שיקבל עליו את העונש.

[בספר בית ישי (קט, בהערה ט) לגר"ש פישר שליט"א, יצא לידון בדבר החדש, שבמלקות אין צריך 'התיר עצמו למלקות' אלא הוא דין שנתחדש לענין מיתה בלבד, שעל ידי שמתיר עצמו אין לו דמים והרי הוא 'גברא קטילא', אבל במלקות די שיאמר יודע אני, שהיא קבלת התראה, או בהרכנת הראש. אלא שהעיר מדברי התוס' בכתובות לג. ע"ש. וצ"ע מסוגיא ערוכה בדף פא (וברמ"ה שם). וע"ש שהרגיש מזה, אך לא תירץ. וכיצד נדחה סוגיא מפורשת מפני קושיות. וצ"ל שבהרכנת ראש לבד יכול לומר שלא היתה קבלת התראות כלל, אבל באופן שניכר שיקבל, אכן א"צ התיר למלקות. וע' חדושים ובאורים יד, 1].

*

'היו בודקין אותן בשבע חקירות... מנא הני מילי... ואומר והגד לך ושמעת ודרשת היטב...' —
'הוגד לך ושמעת ודרשת' בגיטמריא: בודקין את העדים בשבע חקירות (ברכת פריץ — שופטים).

דף מא

'דבי רבי תנא על דבר — על עסקי דיבור' — כיוצא בזה דרשות רבות של דבר — לשון דיבור; ע'
ברכות כד סע"ב; שביעית י, ח; שבת נח: יומא ה; ב"מ מד. עה: שבועות מט. ספרי תצא; רש"י בראשית כ, יח.

'אלא באשה חבירה דקיימא לן דמיקטלא אליבא דר' יוסי בר' יהודה היכי משכחת לה?' — ואין לומר, משכחת לה כשהבעל אינו קיים בשעת עדותן, שמת — כי עדיין יכולים לומר: להפסידה כתובתה באנו ולא לחייבה מיתה (מהרש"א).

ואולם על הקושיא מבוועל לכאורה יש לתרץ שמת הבעל. וכתב בנודע ביהודה (אה"ע תנינא כ) לתרץ שכיון שצריך להתיר עצמו למיתה, והרי בשעת הזנות הבעל והבוועל קיימים בחיים, אם כן נמצא שלפי דעתה אינה מתרת עצמה למיתה, כי במצב הקיים באותה שעה אם יעידו לא יהרגו, כי יוכלו לומר 'לאסרה באנו', והרי אינה יודעת שימותו.

וע"ע: חדושי הגרז"ר בענגיס ח"א כג וח"ב כו; שו"ת יביע אומר ח"א י"ד א, ה.

על התראה בחבר — ע"ע לעיל ח.

'כשזינתה וחזרה וזינתה. והא יכולין לומר לאוסרה על בועלה שני באנו' — לכאורה מבואר בסוגיא

דף לז

פא. אלו מן ההלכות דלהלן קיימות בדיני ממונות:

איום העדים; עד מפי עד — פסול; עדות מאומד — פסולה.

בדיני ממונות מאיימים על העדים, ואולם אין האיום גדול כבדיני נפשות (כמבואר במשנה לעיל כט. וע' בעל הטורים שופטים יט, ג).

עד מפי עד — פסול גם בדיני ממונות.

חיוב ממון על פי עדות מאומד — מחלוקת ר' אחא וחכמים. (ע' בפירוט בב"ב צג).

(התוס' צדדו להוכיח (משבועות לד.) שלרב אחא מחייבים באומד גם בדיני נפשות, כגון באחד שרץ אחר חברו לחורבה ומצאו העדים סייף בידו ודמו מטפטף והרוג מפרפר).

פרק חמשי — 'היו בודקין'

דף מ

פב. א. באלו 'חקירות' חוקרים את העדים?

ב. מה בין חקירות לבדיקות?

ג. האם חוקרים את העדים על זמן הארוע, כאשר כבר אמרו בעדותם מתי ארע המעשה, כגון שאמרו 'אמש עשה פלוני כך וכך'?

א. שבע חקירות נחקרים העדים; באיזה שבוע (=סדרה של שבע שנים בתוך היובל), שנה, חדש, יום בחדש, יום השבוע, שעה ומקום. (ודרשת וחקרת ושאלת היטב; והגד לך ושמעת ודרשת היטב; ודרשו השפטים היטב).

ר' יוסי אומר: שלש — יום, שעה ומקום.

[לפי ברייתא אחת המובאת בגמרא, היו בודקים בשמונה חקירות, והנוספת היא באיזה יובל].

החקירות הללו נועדו לאפשר הזמה לעדים. וגם כדי להקשות עליהם וליגעם, כדלקמן.

ב. כאמור, החקירות מתייחסות לזמן ולמקום, והן נצרכות לאפשר הזמה (מא:). ואילו הבדיקות הן שאר בירורים כדי לכוין דברי העדים, וכל המרבה בהן הרי זה משובח (כדברי שמעון בן שטח (באבות א, ט) הוי מרבה לחקור את העדים).

ההפרש ביניהם לדינא; בחקירות אילו יאמר אחד מהם 'איני יודע' — עדות כולם בטלה. ובבדיקות, אפילו כולם אינם יודעים — עדותם קיימת.

בזמן שמכחישים זה את זה, בין בבדיקות בין בחקירות — עדות כולם בטלה, כמפורט להלן.

ג. אע"פ שכבר נודע על פי העדים בעדותם כל שבעת הזמנים, כגון שאמרו 'אמש הרגו בשעה פלונית', חוקרים אותם בשבע חקירות כדי ליגעם. כן משמע לכאורה מפשטות הסוגיא (כ"כ הר"ן). ואולם הרז"ה כתב שאם כבר העידו ונקבו זמן מסוים — אין צורך לחקור. ומפרש הסוגיא בענין אחר.

- א. נראה שלדברי הכל אין צורך שידעו העדים מעצמם את חשבון השבוע והשנה אלא כשיודעים את זמן המעשה בדיוק די, ויוכלו להיווכח על שאר הנתונים ממקור אחר (עפ"י חזון איש).
- ב. כשאמרו העדים 'אמש' וכד', החקירות הנצרכות אינן לעכב אלא למצוה (אחרונים). עתה שאין ידוע מתי שנת היובל, די שיאמרו העדים את השנה למנין שאנו מונים (מנחת חינוך תסג).
- ג. גם בשאר הלכות שצריך בהן דרישה וחקירה כבדיני נפשות, אם ציינו הזמן בעדותם כגון 'אמש' — באנו למחלוקת הראשונים הנ"ל האם צריכים שבע חקירות אם לאו (עפ"י קצוה"ח ל סק"ב. וי"ל).
- הצרכת דרישה וחקירה בדיני ממונות — ע' לעיל לב.

דפים מ — מא

פג. כיצד מתרים בעוברי העבירה וכיצד מקבלים התראה?

העדים המתרים אומרים לו: אל תעבור, שאתה מתחייב בעונש פלוני, (במלקות / במיתה פלונית). והלה מקבל התראה ומתיר עצמו למיתה, שאמר: יודעני שמוזהר אני שלא לעשות ועונשי כך וכך, ועל דעת כן אני עושה. ואינו חייב אלא אם עבר תוך כדי דיבור להתראה.

יש מי שיצא לחדש, דלא כנראה מפשט דברי הראשונים, שבמלקות אין צריך שיתיר עצמו למיתה בפירוש אלא די שיאמר יודע אני או שירכין ראשו (ע' בית ישי קט הערה ט).

דף מא

פד. עדי זנות אשת איש שהוזמו, מתי נענשים ב'כאשר זמם...' ומתי פטורים?

עדי זנות אשת איש שהוזמו; אם התרו בה למיתה — נענשים כמו שזממו לעשות לה. אם לא התרו בה — היא פטורה והם פטורים.

היתה אשה חברה ולא התרו בה; לדברי חכמים חבר צריך התראה הלכך היא והם פטורים. ולר' יוסי בר' יהודה שאמר חבר אינו צריך התראה — גם כן פטורים, שיכולים לומר: לאסרה על בעלה באנו, ולא להמיתה. הלכך גם היא אינה נהרגת, משום עדות שאי אתה יכול להזימה. ואולם אם העידו על זנות שאינה אוסרתה, כגון בזנות שניה שכבר אסורה ועומדת על בעלה, וכן שהיתה אסורה על הבעל [כגון שהיה זה הבעל הראשון שכבר נאסרה עליו, או שהוא אחד מקרוביה (או שאינם יודעים מי הוא הבעל. תוס')] — נהרגים, שהרי אין יכולים לומר לאסרה באנו.

פה. א. האם ומתי אי התאמה בבדיקות העדים מבטלת העדות?

- ב. שלשה עדים שהעידו, ואחד מהם אמר 'איני יודע' באחת משבע החקירות — האם בטלה העדות או לא?
- א. רב חסדא אמר: אין הכחשה בבדיקות מבטלת את העדות אלא בבדיקות שבגוף המעשה המחייב, כגון: במה הרגו, בכלי זה או אחר; התאנה שקצץ [בשבת] — עוקציה גסים או דקים. אבל בדבר צדדי, כגון בצבע הבגד שלבש הרוצח וכד' — אין הכחשה מבטלת.